طفیل خلش
مِٹی دی
خشبو

قلمی ناں — طفیل خلش

پورا ناں — محمد طفیل

اباجی — میاں دین محمد گِل

اماں جی — چراغ بی بی

قوم — گِل

پچھان — پنجابی

تعلیم — جاری اے

جمن تاریخ — ۵ رفروری ۱۹۴۷ء

جمن بھوئیں — ڈھا مکے تحصیل فیروز والا ضلع شیخوپورہ

پتہ — تاج کالونی۔ رانا سٹریٹ بالمقابل رستم سہراب فیکٹری، شیخوپورہ روڈ، لاہور

ہُن دا پتہ — فرینکفرٹ۔ جرمنی

ملن دا پتہ — پنجند اکیڈمی۔ دو موریہ پُل۔ لاہور

111153

سبھے حق لکھاری دے

وار	پہلی
گنتی	۱۱۰۰
سائز	۲۳ x ۳۶ / ۱۶
ناں	مٹی دی خشبو
لکھاری	طفیل خلش
کتابت	محمد ریاض خان
چھپائی	موسٹ ویلکم پرنٹرز، لاہور
ٹائیٹل	مُوجد
ویلا	مارچ ۱۹۹۲ء
چھاپن والے	پنجند اکیڈمی
ناشر	ریاض راجی
مُل	Rs

ترتیب

جان پچھان

طفیل خلش ساڈے پنجابی لکھاریاں دی جوان نسل دا نمائندہ شاعر اے۔ اوہدی شاعری وِچ اپنی صحت مند روایت نال ڈُوہنگا پیار تے اپنے قدیم جان دار ورثے نال چوکھی محبت دا اظہار تھاں تھاں ڈلکاں ماردا نظری آوندا اے۔ ایس توں ایہہ نہ سمجھ لیا جائے کہ اوہ جدید طرزِ احساس توں عاری اے بلکہ حقی تے سچی گل تے ایہہ ہے کہ اوہ زندگی دیاں نِجیاں نِجیاں تے نُکیاں ہوتیاں جذباتی کیفیتاں نوں نظم دا رُوپ دینا خوب جان دا اے۔ اوہ اپنے آل دوالے دی پُوری طراں خبر رکھدا اے اوہدے سارے مسئلے تہاڈے تے ساڈے مسئلے نیں اوہ زندگی دی کانی وَنڈ ویکھ کے حوصلہ ہارن والا شاعر نہیں بلکہ ایس کانی وَنڈ دا نقشہ ہُو بہُو نظماں راہیں ساڈے ساہمنے لے آوندا اے۔

اوہدا ذہن صاف اے تے اوہ ابہام زدہ وی نہیں ایس لئی اوہ گل نوں توڑ موڑ کے اپنے پڑھن والے نوں بھمبل بھُوسے وِچ نہیں پاوندا، اوہ دیہاتی وَسوں تے دیہاتی زبان دے سارے رَس ساڈے ساہمنے اُنڈیل دیندا اے۔ اوہ بھانویں شہر دا وسنیک اے پر اندروں پینڈُو اے۔ پنڈ دی زندگی خالص تے نروئی ہُندی اے ایس لئی پنڈ دا پُورا ماحول ہر ویلے دھیاں اکھاں ساہمنے نچدا رہندا اے۔

مشینی دَور نے شہراں وِچ اِنسانی رِشتیاں دی جیہڑی توڑ بھن کیتی اے خلش اوس توں کُڑھدا اے تے اوس دا ایہہ کُڑھنا ای اوسدی شاعری دا ...

بُنیا دبن دا اے تے ایہوای وڈی وجہ اے جے اوس دا رشتہ اپنی مٹی نال ہور وی پکیرا ہُندا چلا جاندا اے۔ اوہ اپنے ذہن تے سوچ دے خانیاں وچ دیہاتی زندگی دیاں تصویراں وساتی پھر دا اے۔ ایہہ تصویراں کھیتاں کھلیاناں دیاں ترنجناں تے چوپالاں دیاں سانجھ تے پیار نال وسن رسن دیاں نیں پر ایہناں نوں نظماں را ایس بیان دا ڈھنگ خلش نوں ویلے نے سکھایا اے۔ اودے ہاں پنڈاں تے شہراں دی متضاد زندگی ہی شعری تحریک دا وڈا وسیلہ بن دی اے۔

میں پہلے کہہ چکا واں کہ اوہنوں اپنی مٹی نال چوکھا پیار اے تے اوہدا ایہو پیار ای اوہدیاں نظماں وچ جگنوواں وانگ بنی بنی تے چھٹی چھٹی روشنی کھلاری رکھدا اے۔ ایہو روشنی زندگی دیاں کالیاں راہواں وچ اوس لئی قطبی تارا بن دی اے تے اوسنوں منزل ول ٹوری رکھدی اے۔

خلش اِک جوان شاعر اے تے کدھرے کدھرے اوہدے لہجے وچ تلخی دی نمایاں ہو جاندی اے۔ اِک جوان آدمی زندگی توں جہڑیاں آساں تے اُمیداں لائی پھردا اے اوہ جدوں پوری ہُندیاں نظری نہیں آندیاں تے اوہدے لہجے وچ تلخی دا نمایاں ہو جانا اِک قدرتی اَمر بن جاندا اے۔ ایہہ گل تجربے تے ویلے نال ای پتہ چلدا اے کہ زندگی دیاں تلخیاں ای زندگی دا اصل حسن تے اوہدا اُوپ رنگ ہُندیاں نیں۔ پر خلش بے اَنت تجربیاں دے باوجود حالی عمر دے اوس حصے وچ نہیں پہنچیا جتھے پہنچ کے زندگی دیاں ساریاں کوڑتناں تے مٹھاساں اِک مِک ہو جاندیاں نیں۔

اوہدیاں نظماں دے موضوع بڑے صاف تے اوہدے مشاہدے ڈھیر کھلے ڈُلھے نیں۔ نظماں دے عنواناں توں ایس گل دا نتارا اپنے آپ ای ہو جاندا اے مثلاً "راٹھاں دی تاریخ"، "نجومی" "بے اتبارا" تے "پانڈی" ایسے عنوان نیں جنہاں توں اوہدی نظر دی وسعت دا دیدا آپے آپ ہو جاندا اے پر ایہناں نظماں دے پڑھن نال پتہ چلدا اے کہ کیویں شاعر باہر دی منافقت بھری دُنیا توں اپنے اندر دل مراجعت کردا اے۔ کیوں جے اندر دی دُنیا اوہنوں ایس ول جھل

نوں پاک تے صاف نظری آؤندی اے۔ دراصل اوہ باہر دی دُنیا نوں دی وَل چھل
نوں پاک تے صاف ویکھنا چاہوندا اے تے جد ایس دا ممکن ہونا نظری نہیں آؤندا
تے فیر اندر وَل مراجعت قدرتی تے یقینی بن جاندی اے۔

طفیل خلش دیاں نظماں دے ایس مجموعے وِچ کُل ۵۵ نظماں شامل
نیں۔ ایہناں نظماں دے تھلے تھلے جہڑی لہر چلدی اے، میں اوس وَل کجھ اشارے
کر دتے نیں، تاں جے پڑھن والے نوں آسانی رہوے تے اوہنوں خلش دے تجربیاں
وِچ شامل ہون لگیاں دقت محسوس نہ ہووے۔ نظماں دے بند میں ایس کرکے دیباچے
وِچ درج نہیں کیتے کہ نظم تے خود اِک اکائی ہُندی اے، اودھرے وِچوں کوئی حصہ
درج کیتیاں نظم دا پورا تاثر سامنے نہیں آ سکدا۔ نظم دا پوری طراں سواد لین لئی
اوہنوں اوّل توں آخر توڑی پڑھنا بڑا ضروری ہُندا اے۔ مینوں پک یقین اے کہ
ایہناں نظماں نوں پڑھ کے قاری شاعر دے تجربیاں وِچ پوری طراں شامل ہو کے
ایہناں توں لُطف لوے گا۔

میرا مقصد طفیل خلش دے کلام دا تجزیہ کرنا نہیں تے نہ ای دُوسرے
پڑچولیاں وانگ بیراں دیاں خوبیاں نوں نظرانداز کر کے تولیاں دے عیب اُچھالن
دا ارادہ اے۔ میرا مقصد تے اوس خوشی دا اظہار اے، جیہڑی مینوں ایہناں
زور دار تے خوبصورت نظماں نوں پڑھ کے حاصل ہوتی اے۔ مینوں خلش دا
ایہہ مجموعہ پنجابی شعری بھنڈار وِچ اِک خوشنما وادھا لگدا اے تے خلش دے
رُوپ وِچ جیوندے جاگدے اَج تے آؤن والے کل دا اِک سُچا تے انوکھا
شاعر نظری آیا اے جد ھے نال مُہنگارے بھرن لگیاں میرا پنجاب یقیناً عار
محسوس نہیں کرے گا۔

سلیم کاشر

۱۸ر فروری ۱۹۹۲ء

وارث دی ریت دا شاعر

پنجابی زبان وِچ پابند نظم دی روایت بڑی پرانی تے مضبوط اے تے اَدب دی ایہہ صنف لوکائی دے مزاج دے وی بوہتا نیڑے رہی اے۔ ایہدے راہیں شاعر کوشش کردے رہے نیں کہ سماجی، مذہبی، اخلاقی تے قومی انگ نوں اڈ زمینی تے رومانوی انداز دیاں نظماں زبان تے بیان دے حوالے نال ایس ڈھب اُتے لکھیاں جان کہ اوہناں دی تفہیم تے اوہناں دے ابلاغ وِچ کوئی شئے رکاوٹ نہ بنے۔ سارے اَدبی تے شعری لوازمات تفہیم تے ابلاغ دے عمل نوں سگوں سوکھا، سوہنا تے اَثر بھریا بنان لئی وَرتوں وِچ لیاندے جاندے سن۔ ایسے اُتیجے دا سٹا سی کہ ساڈے وڈے وڈے عالم فاضل شاعراں دیاں لکھتاں پڑھے لکھے لوکاں دے نال نال عام لوکائی وِچ وی نہ صرف اِکو جیہاں مقبول ہوندیاں سن سگوں مقصدیت دے تقاضیاں نوں وی برابر پورا کردیاں سن۔ نظم دے ایس اُسلوب راہیں دِلاں تے ذہناں دیاں کماناں وِچوں خیالاں تے سوچاں دے چلائے ہوئے تیر سِدھے دِلاں تے ذہناں تے جا کے لگدے سن تے ایہناں نوں گھائل وی کردے سن تے قائل وی۔ حالات تے تقاضے سدا اِکو جیہے نہیں رہندے۔ تبدیلیاں دا فطری عمل ہر پاسے اپنا اثر پاندا تے وکھاندا رہندا اے۔ مغربی اَدب تے تنقید دے اثر ہیٹھ ساڈے ہاں پنجابی زبان وِچ وی پابند نظم دے نال نال آزاد تے فیر نثری نظم نوں رواج مِلیا۔ ایہہ تبدیلی کجھ نویاں دلیلاں دی لوڑ وِچ اِک لوڑ وی سی تے تجربہ وی۔ فیشن وی سی تے فرار وی۔ ایہنے کسے حد تیک عصری تقاضیاں تے لوڑاں نوں پورا وی کیتا تے کافی

حد تیک ناکام دی رہی تے سچی گل اے کہ تفہیم، ابلاغ تے تاثر وِچ سہولت پیدا کرن دے جیہڑے نعرے نال ایہنوں رواج دتا گیا سی اودے نعرے دی لاج رکھنا ایہدے لئی ممکن نہ رہیا۔ پر فیر وی نظم دی ایس شکل نوں کجھ ذہن ایسے مِل گئے کہ اوہناں فنی تے فکری حوالے توں ایہنوں ویلے نال ہم آہنگ کرن دا نہ صرف چارہ کیتا، سگوں کامیاب کوششاں وی کیتیاں۔ اَج پنجابی زبان وِچ پابند نظم وی لکھی جا رہی اے تے آزاد وی، پر شینی تے مادی دَور دیاں تقاضیاں پاروں مقداری حوالے توں آزاد نظم اَگے تے پابند نظم پچھے رہندی لگدی اے۔ جدوں کہ ایس ساری گل دا نتارہ مال بلکہ اَج دی ایہہ دے کہ جدید، نویں تے آزاد نظم نے اَدب وِچ بھانویں رواج پا لیا اے پر لوکاتی وِچ ایہنوں اَج دی اوہ مانتا نہیں مِل سکی جیہڑی کہ پابند نظم نوں حاصل رہی اے یا حاصل اے۔ میری جاپے ایہہ جدید دَور دا اوہو اِک تجرباتی تقاضہ اے جیہڑا ساڈے پورے اقداری نظام وِچ جاری اے تے ایہدے تے عمل وی ہو رہیا اے۔ پر ایہنوں دل وی تے ذہن وی اُتوں اُتوں تسلیم کر دے 'نیں' اندروں نہیں۔

جدید تے نوجوان نسل وِچوں بوہت گھٹ لکھاری ایسے نیں جیہڑے اِکو ویلے پابند تے آزاد نظم لکھدے رہے نیں تے اوہدا مان وی قائم رکھ رہے نیں۔ ایس حوالے توں جیہڑا اِک ناں بڑا نمایاں ہو کے تے اُبھر کے ساہمنے آؤندا اے اوہ طفیل خلش دا اے۔ طفیل خلش ہوری آپ ہُن بھانویں نوجوان نہیں رہے کیوں جے اوہناں دے سِر دا اِک وی وال اوہناں دی جوانی دی گواہی دین لئی تیار کیہ، موجود ای نہیں، تے اُنج وی اوہ اَج کل دیاں رواجی عمراں دے ادھ توں کافی اَگے نِکل چکے نیں، پر اوہناں دی شاعری اَج وی جوان اے تے ہِنت جوان رہے گی۔

طفیل خلش دی شاعری دے ہِنت جوان رہن دی گل میں رسمی یا رواجی طور تے نہیں کیتی۔ ایہدے وِچ اوہ سارے رنگ موجود نیں جہناں دی

منگ ہر دور وِچ رہی وی اے تے رہوے گی وی ۔ ایس توں پہلاں "چُپ دا موسم" دے ناں نال اوہ اپنیاں غزلاں دا مجموعہ دے چُکے نیں تے نہ صرف نقاد حضرات کولوں سگوں جدید غزل دے مان تران شاعراں کولوں وی اپنی غزل دی فنی تے فکری یکیائی دا لوہیا منوا چکے نیں۔ اج ساڈے ساہمنے اوہناں دیا پابند تے آزاد نظماں دا اوہ مسودہ اے جہنوں اوہ "مٹی دی خشبو" دے نال نال کتابی شکل دے رہے نیں۔

"مٹی دی خشبو" وِچ شامل نظماں پابند وی نیں تے آزاد وی، تے لمیاں وی نیں تے نکیاں وی۔ تے ایس طراں نظماں دا ایہہ مجموعہ اوس کیاری وانگوں لگدا اے جہدے وِچ رنگ رنگ دے پُھل وَن سونیاں مہکاں کھلار رہے ہون۔ ایہناں نگاں تے مہکاں دے کئی احساس تے رُوپ نیں ۔ ایہہ جے ذہناں نوں معطر کردے نیں تے اضطراب دا اشکار وی بنا دیندے نیں۔ ایہناں پاروں جے نظراں نوں طراوت مِلدی اے تے پلکاں اُتے اتھرواں دی تَرن لگ پیندے نیں۔ ایہہ مقام تے مرتبہ بڑیاں گھٹ لکھتاں دے نصیب وِچ ہوندا اے کہ بندہ اوہناں نوں پڑھنا تے اپنی مرضی نال شروع کرے، پر اپنی مرضی نال اوہناں نوں چھڈ نہ سکے۔ اجیہاں لکھتاں اوس دریا وانگوں ہوندیاں نیں جہدیاں چھلاں تَرن والے نوں اپنیاں وِچ بنیاں تے لوری دیندیاں اپنے نال لئی پھردیاں نیں تے اوہ اوہناں دے سنگ بھانویں کِنّا لماپندھ کیوں نہ کرلئے پر اوہنوں تھکیویں دا احساس تیک نہیں ہوندا۔ طفیل خلش دیاں پابند تے لمیاں نظماں وِچ جذبے دی شِدت، سوچ دی اچیائی تے بحراں دی روانی پاروں کجھ ایسی ہی کیفیت پیدا ہوتی لگدی اے۔ ایہہ نظماں اپنے تاثر پاروں بڑیاں بھردیاں نیں تے ایہناں وِچوں شاعر دا اپنے فن نال خلوص ڈُلھ ڈُلھ پیندا اے۔

خلش ہوری اپنے آپ نوں وارث شاہ دے وارثاں وِچ شامل کردے نیں، اوہناں دے ایس بیان دی سچائی بھالن لئی وارث شاہ نال اوہناں دی فکری تے

فنی سانجھ دا ویروا ضروری لگدا اے۔ اِک زمانو ی قِصّہ ہوندیاں ہویاں وارث شاہ دی
ہیر دی اُنتاں دی مانتا تے صلاحتاں پچھے اوہ سماجی شعور بڑا اہم کردار ادا کردا اے
جیہڑا اللہ تعالیٰ نے وارث شاہ نوں وافر عطا کیتا ہویا سی۔ وارث دی ہیر نوں،
پنجاب دی تاریخ ایسے پاروں آکھیا جاندا اے کہ ایہدے وِچ اوس سمے دے پنجاب
دے سیاسی سماجی، اخلاقی، اِقتصادی، معاشرتی، مذہبی تے تعلیمی سبھے پہلوواں
تے بڑی دانشمندی نال چانن پایا ہویا اے۔ وارث شاہ نے اپنے ویلے دیاں
رسماں تے رواجاں نوں اپنے عہد دی تہذیب نوں تے اپنے سمے دے وسیب دیاں
شئیاں تیک نوں پنجابی زبان وِچ اپیچ نال محفوظ کیتا۔ اَج جدوں اسی وارث دی
ہیر پڑھنے آں تے اصل وِچ اسی اوس ویلے دے پنجاب دی صورت نوں اپنیاں
اکھاں نال ویکھ رہے ہونے آں۔ خلش نے پنجاب دی وَستوں بارے اپنی نظم
"کل تے اَج" وِچ جیہڑی واقفی دِتی اے اوہدے مطابق ماںواں دا بچیاں نوں
لوری دینا، بھیناں دا ویراں نوں کھڈانا، کُڑیاں دا گِدھا پانا، کھٹیاں پانی دے
گھڑے چُک کے لیانا۔ ہار ٹہینے کوٹھے کندھاں لِمبنا، ستوں وِچ میٹاراں دا
پینگھاں پانا۔ دِناں دیہاڑاں تے مہندیاں لانا، سرگی ویلے دُدھاں وِچ مدھانیاں
پانا۔ کنکاں دی واڈھی ویلے ڈھولاں دا وجنا۔ پنڈاں وِچ میلے لگنا۔ چاچے
گُنّے دا مرزا گاؤنا تے رِمکو دا جوڑی وجانا۔ گھبروواں دا ڈانگاں تے کھونڈیاں
نوں تیل لالا کے چمکانا، کھوہ تے جھلاراں جونا۔ ویلنیاں تے گنّے پیڑنا تے چَھبے تانا۔
ڈنگر چارن جانا۔ ڈھولے تے ماہیے گاؤنا، ہلاں تے پنجالیاں وِچ بلداں دیاں
جوڑیاں جونا۔ کچے چھولیئے نوں توڑ کے ہتولاں بھُننا، رَل کے بوہڑاں تے پپلاں
ہیٹھ بہنا۔ حُقہ پینا تے سانجھے دُکھ سُکھ پھولنے۔ بابیاں تے بزرگاں کولوں منڈیاں
نے جواناں دا احترام کرنا، تے مائی عمراں دا سب لئی خیراں منگنا۔ خلش دے عہد
دے پنجاب دا نقشہ اے۔ پر خلش نے ایہہ سب کجھ اپنے بچپن تے لڑکپن وِچ ویکھیا
دی تے مانیا وی۔ اج اوہنوں ایہہ سب کجھ گواچا گواچا لگدا اے۔ ایہوا وہ گھاٹ

اے، ایہو اوہ تھوڑا اے، ایہو اوہ المیہ تے دُکھ اے جہنے خلش نوں دُکھی بنایا ہویا اے۔
اوہ ترقی دے ناں تے مثبت قدراں دی بربادی تے ٹک ٹک روندا تے رواندا اے۔
پنجاب دے پینڈو تے من موہنے وسیب نالوں اوہدی پہلی جدائی اودوں پئی جدوں اوہنوں
روزگار دی بھال وِچ پنڈ چھڈ کے شہر آؤنا پیا۔ اتھوں دی دُنیا بھانویں کجھ اوپری تے ہور
ای سی پر فیر وی پنڈ نال کدے کدائیں رابطہ تے رہندا ای سی، ایس پاروں جُدائی دا دُکھ
بوہتا بھارا نہ لگا۔ پر کجھ جُدائیاں فیر وی مار گئیاں تے شاعری دا لہجہ دردیلا ہو گیا۔ شہری
حیاتی تے ایہدے رویاں نے کجھ نویاں سوغاتاں دِتیاں۔ سُکھ تے سکون دے حاصل کرن دیاں
ساریاں کوششاں دا نتیجہ دُکھاں تے تُھکھاں دی شکل وِچ ای نکلدا رہیا۔ نویں نویں موضوع
تے سرناویں ملدے رہے تے "بزدِل" "میں کیڈا چنگا ہوندا" "ادبی اجلاس" "پانڈی"
"وَنڈ" "اُڈیک" "بُلھے شاہ دے حضور" تے "تخلیق کار" جیہیاں نکیاں نکیاں نظماں
تخلیق ہوندیاں رہیاں۔ ایہناں نظماں وِچ موجود طنز، دُکھ تے کرب تے نویں احساس
دا اندازہ بخوبی ہوندا اے۔ ایہہ نظماں ایس پاروں اہم نیں کہ ایہناں وِچ شاعر سماج دے
دُکھاں دا ذکر ذاتی حوالے نال نہیں سگوں مظلوم طبقے دا ترجمان بن کے کردا اے۔ زمانی حوالے
توں ایہہ اوہ دَور سی جدوں مزدُور تے کسان نوں پہلی واری اپنے حق دے حاصل کرن دا
احساس دوایا جا رہیا سی۔ حالات کجھ ایسے سَن کہ طفیل خلش اوہناں لوکاں دے
جُھرمٹ وِچ سی، جیہڑے مظلوماں تے مزدوراں دے حق دی گل کرن وِچ بظاہر
اُگے اُگے سَن۔ ایس سمے لکھیاں جان والیاں نظماں وِچ خلش ہوراں نرے نعرے بازی
دی شاعری نہ کیتی سگوں دھرتی نال اپنے پیار دا حوالہ دیندیاں ہویاں "راٹھاں دی
تاریخ" جیہی نظم لکھ کے احساس دوایا کہ پنجاب دے وسنیک بڑی غیرت تے انا پرستی
نال حیاتی کر دے آئے نیں۔ تے اوہناں نوں اپنی ایس پچھان نوں گوانا نہیں چاہیدا۔
ایس نظم وِچ اوہ زمینی حوالے توں حُریت تے آزادی دے متوالے جی داراں تے
بہادراں دا ذکر وی کر دے نیں تے علامتی انداز وِچ مظلوم طبقیاں دے حوصلے
ودھان دا فرض وی پورا کر دے نظر آؤندے نیں۔ نظم "ایس وارث پنجاب دے"

دا لہجہ وی ایسے انداز دا اے، ایہدے راہیں شاعر اپنے قلمکار تے لکھاری ساتھیاں نوں وی اپنی تحریک وِچ شامل کرن لئی پریہ دا اے۔ ایہناں نظماں وِچ شاعر دا لہجہ بڑا توانا تے جذبہ بڑا اُبھرواں تے طوفانی اے۔

ویلے دے نال نال طفیل خلشؔ ہوراں جدوں اپنی اکھیں ویکھ لیا کہ معاشرے وِچ دوغلاپن ودھدا جا رہیا اے۔ لوکاں توں وَدھ آ گوسگوں ایہدا لوہنا شکار نیں تے حق دین دوان دی گل کرن والے حق مارن وِچ آپ اگے اگے نیں تے اوہناں نوں بڑا صدمہ ہویا۔ اوہناں نوکریاں دیاں ٹوکریاں وی چکیاں تے کاروباراں دیاں ماراں وی کھادیاں تے اخیر اوہ ویلا وی آیا کہ اوہناں نوں سُکھ دا دُکھ مکان لئی پردیس دا رُخ کرنا پیا۔ پردیس وِچ قیام اوہناں دی حیاتی دا نواں تجربہ سی جنے اوہناں دی شاعری تے وی اثر پایا۔ "پُورب تے پچھم" "تاہنگ" "کل تے اَج" "مٹی دی خشبو" تے "ونبس" ورگیاں نظماں ایسے اثر تے عہد دی تخلیق نیں۔

جدید پنجابی نظم دے حوالے نال گل کیتی جادے تے پنجابی وِچ پردیس دے دُکھاں تے مشاہدیاں دے تجربے پہلاں توں وی موجود نہیں۔ پر خلشؔ دی پردیس دے حوالے نال کیتی جان والی شاعری دا تجربہ اوہناں توں اُکا وکھرا نویکلا تے مثبت انداز دا اے۔ پہلے شعری تجربیاں وِچ شاعر مغرب دیاں لوداں وِچ گواچے گواچے تے اوتھوں دے ماحول دے اثر توں فکری طور تے دبے دبے لگدے نیں جدوں کہ خلشؔ دے ہاں اِنج محسوس ہوندا اے کہ اوہ یورپ وِچ رہیا ضرور اے۔ اوہ اوتھوں دی مادی ترقی دا اعتراف وی کردا اے۔ اوہ اوہناں دے قومی کردار دا وی منکر نہیں پر اوہنے اوہناں دی اصلیت نوں کدی وی اکھیوں اوہلے نہیں ہون دِتا۔ اوہ اوتھے رہندا ہویا وی پاکستان، پنجاب تے پنجابیت دے گاون گاوندا اے۔ اوہنوں اوتھوں دے پھلاں نالوں اپنے دیس دے کنڈے بوہتے چنگے لگدے نیں۔ اوہ اوتھوں دے تے اپنیاں رسماں ریتاں

دے موازنے تے مقابلے کر دا اے، پر اوتھے اِک وی گل اپنے ورگی نہیں دِسدی۔ تے اوہ وطن پرستی دے جذبے پاروں چیک اُٹھدا اے تے آکھدا اے کہ ؎

جتھے دُکھ ای دُکھ اے فِردی ‏ ‏ ‏ ‏ جتھے بُھکھ ای بُھکھ اے فِردی
جی کردا اے اوتھے جاواں ‏ ‏ ‏ ‏ اوہدی دھوڑ دا سُرمہ پاواں
(پُورب پچھم)

نظم "مٹی دی خشبو" جہنوں کہ نظماں دے ایس پُورے مجموعے دا سرِناواں بنن دا شرف وی ملیا اے، ایہدے وِچ اپنی دھرتی تے اپنے دیس نال خلش ہوراں دی عقیدت دا اظہار بڑا آپ مہارا تے والہانہ اے۔ نظم "سوال" تے "پچھان" وِچ وی پنجاب دی گل کیتی گئی اے پر ایتھے انداز شکوے دا اے کہ نویں دَور دیاں لوڑاں تے افراتفری نے پنجاب دیاں مُثبت قدراں تے مبنی رسماں ریتاں نُوں مُکا دتا اے تے مشینی دَور نے مہر محبت دے نال نال بندیاں وِچوں ستیا دا دی ستیاناس کر دتا اے۔ نظم "وینس" خلش ہوراں دی حقیقت پسندی تے اوہناں دے دیس پیار دے جذبے نوں بڑے سوہنے تے اثر بھرے انداز وِچ ظاہر کر دی اے۔ اوہ وینس دی تعریف وِچ کسے بُخل نوں تے اوہدے حُسن دے بیان وِچ کسے کنجوسی توں کم نہیں لیندا سگوں اوہدے اِک اِک پہلو تے بڑی حقیقت پسندی نال چانن پاندا اے۔ اوہدے سوہپن دا پُوری سچائی نال اعتراف کر دا اے پر ایتھے وی اوہنوں اپنا دیس اپنا پنجاب تے خاص کر اپنا لاہور نہیں بُھلدا تے اوہدے اندر دا احساس پُکار اُٹھدا اے کہ ؎

بڑا سوہنا ایں وینس ۔ پر
توں میرے لہور ورگا نہیں

طفیل خلش ہوراں دیاں نظماں دا فکری تے علامتی کھلار بڑا کُھلھا ڈُلھا اے۔ پر اوہ اپنے مرکز توں دُور ہون لئی کسے صُورت وِچ وی تیار نہیں۔ اوہدی سوچ

دا مرکز اوہدا دیس اے۔ اوہدی جیاتی دا مقصد امن پیار تے محبت اے۔ اوہدی تمنا تے خواہش ٹٹے دِلاں نوں گنڈھنا اے۔ اوہدی سدھر مثبت قدراں دی سرداری اے تے اوہدیاں کوششاں جبر تے ظلم دے خلاف نیں۔ اوہ برابری مساوات تے بھائی چارے دا قائل اے۔ نفرت اوہنوں اکا نہیں بھاندی۔ بھانویں اوہ اُچّے نوں نیویں نال ہووے تے بھانویں امیر نوں غریب نال تے بھانویں گورے نوں کالے نال۔ اوہدی نظر تاریخ تے وی اے تے جغرافیے تے وی نظم "سوالی" اوہدے تاریخی شعور تے امن پسندی دی دلیل اے جہدے وچ اوہ یورپ نوں مخاطب کر کے کھریاں کھریاں سناندا اے تے شیشہ وی وکھاندا اے تے نال ای اک کانتی سوہجھ رکھن والے فنکار وانگوں ایہہ منگ وی کردا اے کہ ؎

مری ہر چیز نوں لے لے

پرائے یورپ

نوں میری شانتی دے دے

طفیل خلش دی شاعری اک احتجاج دی شاعری اے اوہ جتھے وی ظلم تے بے انصافی یا زیادتی نوں ویکھدا اے اوہ اوہدے خلاف اپنے اکھراں دا تے اپنے جذبے دا فنکارانہ اظہار کردا اے۔ "کشمیر" دے سرناویں ہیٹھ اوہدی نظم اپنے پورے علامتی نظام نال کِناں بھرواں تاثر پیش کردی اے تے نال ای عالمی امن دے بااختیار دعویداراں دے کردار دا بھانڈا اکِسّراں بھندی اے۔ ایہدا انداز ویکھو ؎

وریہیاں توں ایس دھرتی اُتے

بھٹھی تپدی پئی اے

اُتے بیٹھی کالی ماتا

مانجا پیتی ہلا دے

داناں دی تھاں بھٹھی دے وِچ

بندے بھندی جاوے

کیہڑا اگ بجھاوے؟

"کشمیر"

"مٹی دی خشبو" دا شاعر بڑی بے چین تے بیقرار رُوح دا مالک اے ۔ اوہدیاں پوریاں نظماں دا مطالعہ ظاہر کردا اے کہ اوہ سماج وِچ اِک تبدیلی دا چاہوان اے ۔ جیہڑی تبدیلی ویلے نے لیاندی اے ایہہ اوہنوں دا را نہیں کھاندی تے جیہڑی اوہ آپ لیانا چاہندا اے اوہ اوہدے ذہن وِچ ضرور اے پر دُس وِچ نہیں ۔ اوہدے دُس وِچ صِرف حرف نہیں لفظ نیں خیال نیں تے سوچاں نیں تے ایہناں نال اوہ اپنا من وی پرچاندا اے تے اپنا فرض وی پُورا کردا اے ۔ اوہدیاں نظماں پابند نیں تے بھانویں آزاد ۔ پر اوہنے اپنے آپ نوں ہر دوصُورتاں وِچ پابندای رکھیا اے ۔ اِک پاسے نہاتی دھوتی فکر دا تے دُوجے پاسے اُچے فن دا ۔ تے ایہو اوہ پابندی اے جہدی قید وِچ رہ کے اوہنوں "مٹی دی خشبو" دا خالق بنن دا اشرف ملیا اے ۔

پروفیسر محمد یُونس احقر
صدر شعبۂ پنجابی
گورنمنٹ ایم اے او کالج ، لاہور
۲۸ ر فروری ۱۹۹۲ ع

یا ربّ

اے
مرے خدایا
توں زندگی دے ہر اک فکر توں
ازاد کر دے
مَیں جس آزادی نوں سہکناں واں
اوہ میرے اُتے حلال کر دے
توں مینوں صاحب کمال کر دے
جے ہستاں ہیں تے جہان وی میرے نال ہسّے
جے روداں ہیں تے ایہہ فلک وی میرے نال رووے
اے میرے مولا مرے خدایا
کدی کدائیں تے اِنج وی ہووے

یا رسول اللہ

کیہہ آکھاں
میں آپؐ دی نعت
تسیں او، اوّل آخر مولا
کیہہ میری اوقات
کتھے میں مسکین نمانا
کتھے آپؐ دی ذات

پچھان

مَیں تہذیب تمدّن واں تے مَیں قدراں دی جان
مَیں شاعر درویش آں لوکو! میرے نال جہان

میری سوچ سمندروں ڈونگھی میرے جذبے لہر
مَیں پنڈاں دی مہر محبت مَیں رونق وِچ شہر

مَیں ہالی دے تن دا مُڑھکا مَیں بلداں دی ٹور
مَیں بُوری دے گل دی ٹلّی مَیں چاٹی دا شور

مَیں واواں دی ٹور نشیلی مَیں ندیاں دا گاؤن
مَیں رُتاں دی سوہنی خشبو مَیں چیتر مَیں ساون

مَیں آں پھُل، دَھرتی دا گہنا مَیں پپلاں دی چھاں
مَیں آں پینگھ دا مَست ہلارا، کِھلی میرا ناں

مَیں آں چرخا وِچ ترنجناں مَیں تکلا مَیں تند
مَیں ووہٹی دے کن دا جُھمکا میں آں بازُو بَند

مَیں اَلہڑ نیناں وِچ سُرمہ مَیں مہندی دا رنگ
مَیں مٹیار دے دِل دی دھڑکن مَیں جھانجر بَیں ونگ

مَیں بالاں دا اَیچّا ہاسا ماں دا گِدھ تے سیت
مَیں بُڈھیاں دے دِل دی سَدھر مَیں گبھرُو دا گیت

میرے ساہ کوئل دِیاں کُوکاں مَیں بنیڈے دا راگ
مَیں چڑیاں دی چُوں چُوں جِس نال خلقت پیندی جاگ

مَیں آں چڑھدے دِن دی لالی میں سُورج دی دُھپ،
مَیں کاواں دا فجریں رَولا میں راتاں دی چُپ

مَیں چمٹا مَیں جوڑی، تُونبہ میں ڈھولی دا ڈھول
مَیں مِیلے وِچ چھال چھڑپّا، مَیں کوڈی مَیں گھول

مَیں رانجھے دے پیار دی وَنجھلی مَیں مرزے دا تیر
مَیں سوہنی دے عشق دا وَرقہ مَیں وارث دی ہیر

مَیں پینچاں دی پگ دا شملہ مَیں عزت مَیں آن
مَیں رَسماں رِیتاں دا راکھا، میری اُچّی شان

مَیں راوی، مَیں بیاس تے جہلم، مَیں آں اٹک چناب
جیہڑا عشق دے باغ چ کھِڑیا مَیں اوہ پھُل گلاب

مَیں دَھرتی تے پیار دا خِطّہ مَیں جنّت دا خواب
خلش جی مینوں دُنیا جانے میرا ناں پنجاب

ہڑکھ

اُچّے ٹبّے جنڈ نیں
ڈھاباں دے وِچ پھُل
مَحلاں سُورج کھا لیا
جُھگیاں دیوے گُل
دَھرتی بنجر ہو گئی
تھل بن گئے دَریا
دُکھ اَج اَوترے ہو گئے
پَتّر لے گئی وا
بُھکھاں کھادا سوچ نُوں
عَقلاں لے لئے پھاہ
مِرزے چھڈیا دیس نُوں
عِشق توں بے پَرواہ
صاحباں کیہڑی آس تے
بہہ جاتے مَل کے راہ

بے زبان

ونجھلی تے پگڑی تیر تے کمان کھوہ لئی
میرے توں میری قوم دی پچھان کھوہ لئی
تہذیب دین واسطے ویلے دے حاکماں
میرے توں میری مادری زبان کھوہ لئی

بُھکھ

نوکر

روٹی کپڑے دے

تے کجھ نقد ریال

اِک ریال دے پنج روپیے

عُمراں دی بُھکھ کٹن دے لئی چنگے نیں

وِنہہ[۲۰] وَرھیاں دا کڑیل گھبرو

دو وَرھیاں وِچ مَریل ہویا

شام نوُں دا جاں مارن والی کدوں دی مَرگئی

وَڈے بکسے وِچوں کڈھیا

زَم زَم دے نال دھوتا ہویا ماں دا کھپّن

نینہہ[۳۰] وَرھیاں دی بھیَن دا زیور

تے کجھ کپڑے
نیاںیں دی پیلی گھنیوں اَجے نہ چھٹی
نہ بنیا نواں مکان
نا لے جج تے نال پیار
کردا کل جہان
ویڑے لگدے جان

سُورمے

اَساں جھُوٹ نُوں سچ بنایا
ملی سچ دے موُنہہ تے سیاہی
سُورمیاں نوں کھُونڈے کھوہ لئے
اَساں پنجاں دی پگ لاہی
چرخے گڈّھ تر نجنوں لُٹے
اَساں اٹیرن ساڑے
سالوواں نوں اَساں اگّاں لائیاں
اتے رَتّے جوڑے ساڑے
گھوڑی چڑھن توں پہلاں لاڑے
اَساں سُولیاں اُتے چاہڑے
فیر وی ساہنوں بُزدل آکھو
فیر وی اسیں ہاں ماڑے؟

یاداں

ساں نِکّے نِکّے ہوندے
اسیں پِنڈ دے کُڑیاں مُنڈے

اَساں نِم دے تھلّے بہناں
فِرمائی عُمراں نے کہناں
مُنڈے کھیڈن کِھدّو کھنڈی
کُڑیاں کھیسڈن ٹھناں

اَساں دَب کے کھیڈ مچاونی
فیر بہہ کے جُگنی گاونی
جَد رُت ساون دی آونی
اَساں نِم تے پِینگ چا پاونی

سب لمّے لین ہلارے
مائی عمراں دے پچھواڑے

فیر بدّل آوَنا گج کے
اوس مینہ وَرساوَنا رَج کے
اَساں رَوَلا پانا رَل کے
پِنڈے تے گارا مَل کے

اَساں پانی دے وِچ کُدناں
فیر تلک تلک کے ڈگناں

جد روندیاں نے گھر جانا
فر بھَیناں نے پرچانا
اَماں نے سینے لانا
کوئی مِٹھا بول سُنانا

اَج گزرے سال مہینے
ہُن کوئی نئیں لاندا سینے
اوہ کِدھر گئے دِہاڑے
کوئی دیوے پرت اُدھارے

میں دیاں جوانی او ہنوں
جیہڑا بچپن موڑے مینوں

اِکتارا

آؤ!
میرے نال کھیڈن والیو
گُذرے ہوئے جیون دا
اِک پَل موڑ لیائیے
آؤ رَل کے گلاں کرئیے
آؤ رَل کے گائیے

جیون دے نال ہنڈن والے دُکھّاں نوں بُھل جائیے
آؤ بنائیے گگھو گھوڑے
ریت دے گھر بنائیے
آؤ کھیڈ رچائیے

کاں دے بچّے پھڑن دی خاطر پپلاں اُتّے چڑھئے
آؤ کھیڈئیے لکن میٹی اِک دُوجے نوں پھڑئیے
پر میرے نال کھیڈن والیو

ہُن نہیں مَیتھوں بھجیا جاندا
دل دا روگ اے وَدھدا جاندا

خورے کِس پل
اِکتارے دی تارنے وی ٹُٹ جانا
رُوح دے پنچھی نے فرخورے
کیہڑے کُوٹ نوں اُڈنا

نال میرے رَل کھیڈن والیو
میرے کول نہ آؤ ناں
جیتے ہوتے کِسے وی پَل نوں
کدی نہ موڑ لیاؤ ناں
ایہہ کم کدی نہ کرنا
جیوندیاں دے نال جیوندیاں رہنا
مویاں نال نہ مَرنا

چُپ

کوئی آوے میرے شہر دی
ایہہ صدیاں دی چُپ توڑے

ایہہ ٹُٹیاں ہویاں ونگاں
ایہہ پاٹیاں ہویاں پگاں
ایہہ گونگیاں بولیاں گلیاں
ایہہ اُجڑے اُجڑے ویہڑے

ایہہ فجراں دے رنگ کالے
ایہہ سہمیاں سہمیاں رُتاں
ایہہ تِڑکے تِڑکے چہرے
ایہہ پتھراں ورگیاں اکھاں
اکھاں وِچ خوف دے ڈورے

ایہہ ڈُکیاں ہویاں جیبھاں
ایہہ ٹُٹیاں ہویاں قلماں
ایہہ کھِلرے کھِلرے اکھّر
کدی جُڑ نہیں سکنے جیہڑے

کوئی آوے میرے شہر دِی
ایہہ صدیاں دی چُپ توڑے

راٹھاں دی تارِیخ

ایں واسی دیس پنجاب دے
کیہ پچھدے او ساڈا ناں
سانوں جمیا پنجاں پانیاں
ایہہ دھرتی ساڈی ماں

سانوں لوری دِتی موسماں
ساڈا جمیا مکھ ہوا
اساں نال پھلاں دے کھیڈیا
ساڈے دُکھ سن بھین بھرا

ساٹوں کیہڑی ماں نے جمیا ؟
اسیں کِسدے پُتر ساں ؟
ساڈی سوچ نوں کھادا کوڑکیاں
اسیں بھُل گئے اپنا ناں

اسیں واسی دیس پنجاب دے
کیہ پچھدے او ساڈی ذات
ساڈا سُورج سونا وَنڈدا
ساڈی چاندی، وَنڈے رات

اسیں مرزے ورگے سُورمے
اسیں بھٹی ورگے شیر
ساٹوں تارے دین سلامیاں
ساٹوں سجدہ کرے سویر

اَج ککھوں ساٹویں تُل گئے
ساڈی پُچھے کوئی نہ وات
اسیں گھٹیاں دے وچ رُل گئے
ساٹوں بھُل گئی اپنی ذات

اسیں واسی دیس پنجاب دے
کیہ پچھدے او شہر گراں
جتھے جھمر پادن ٹاہلیاں
جتھے بوہڑ دی ٹھنڈی چھاں

جتھے بابل عزتاں پالدے
جتھے بھیناں مان بھرا
جتھے لاج نبھادن لاڈیاں
جتھے گہنا شرم حیا

اَج کھجل ہوتے زمین تے
سانوں لبھدی نہیں کوئی تھاں
ساڈا اپنا آپ گواچیا
سانوں بھل گئے شہر گراں

اسیں واسی دیس پنجاب دے
کیہ پچھدے او ساڈا حال
اسیں اپنے آپ نوں بالدے
اَج سوچ دا بالن بال

ساڈے جسموں رُوحاں دُکھ نیں
ساڈے تن مَن لیر دلیر
ساتھوں ساریاں نشاناں کھُسیاں
اسیں ہو گئے اَج فقیر

سانوں ویلے ویلن ولیا
جیویں ویلی جاندے کپاہ
نہ اَکھاں دے وِچ اتھرو
نہ سینیوں اُٹھدی ہاہ

اسیں چاک ساں اپنے عشق دے
ہُن بن گئے جگ دے چاک
اَج ساڈے سَر وِچ رڑکدی
پئی سَت راہواں دی خاک

سانوں ویلے اَیسا کیلیا
ساڈے مر گئے نیں احساس
اَسیں اپنی رَت نوں پیوندے
اسیں اپنا کھاندے ماس

اسیں اپنے شہر نوں ڈوبدے
اسیں آپے توڑ دے بنھ
اسیں اپنے گھر نوں لُٹ دے
اسیں آپے لاؤندے سنھ

اَساں جیہڑے جمے سُورمے
اوہناں باہنواں لئیاں وَڈھ
اَساں جیہڑی سوچ نوں پا لیا
اوہنوں دیسوں دِتّا کڈھ

اسیں راکھے ساں دیس پنجاب دے
سانوں ویلے کیتا ہیچ
اَج اِک ویلے دی بھکھ لئی
اسیں بچے دیندے ویچ

سانوں ویلے قیدی کر لیا
ساڈے چار چُفیرے جال
ساڈا ماضی رکتے گواچیا
ساڈا کیہ پُچھدے او حال

اسیں واسی دیس پنجاب دے
اسیں جگ دے ہوئے غلام
اَج گل وِچ بُھکھ دے طَوق نیں
سانوں کیہڑا کرے سَلام

یاد

آ
میرے کولوں دی لنگھ جا
جھراں چیت مہینے دے وِچ
پھُلاں کولوں واء
اپنے نال توں لے جا
میرے جُثّے دی خُشبو
ایس خُشبو نوں نال لے جا کے
ونڈ دیویں وِچ کِکراں
کِکراں دے جد پھُل کھِڑن گے
میرا چہرہ یاد آوے گا
پھلیاں توڑ کے سُنگھیں گی تے
فِر آوے گی
میرے جُثّے دی خُشبو
لنگھیں نیڑے ہو

تخلیق کار

سی جیہڑے ویلے
اساڈے رَب نے
اُداس رُوحاں نوں جسم دِتّے
تے فیر جسماں دے چہرہاں تے
ایہہ لیک دِتّا
تُسیں او شاعر،
تُسیں مُصوّر،
تُسیں لِکھاری
تے ایس کلمے دے پچھّوں لوکو!
اُداسی ساڈا نصیب ہوئی
اُداس نہیں جے
جہان اندر
اَساڈے وَرگا
کِتے وی کوئی!

جیون

سارا جیون سُولی اُتّے
کیہڑا کٹّے
اپنی قور لتی ٹُویا ایتھے
کیہڑا کڈھے

روٹی دی تے بُھکھ جیون دی
کدی نہیں مُکدی
عشق دی چوڑی، پھُل دی خُشبو
کدی نہیں لکدی

اوہ مرجاندے جیہڑے سچ توں
ڈر جاندے نیں
اوہ جیوندے نیں جیہڑے سچ لتی
مرجاندے نیں

آ کدی اے زندگی

آ کدی اے زندگی مینوں وی مِل کے ویکھ لے
میں ترا سایا واں مینوں وی پرت کے ویکھ لے

تیری خاطر پندھ صدیاں دا ئیں کسراں کٹیا
کس جہانوں نکلیا ئیں کس جہانے سیٹیا

تیرے لئی میں ویکھ آ کے بھیس کیہ کیہ بدلیا
کس طراں میں تڑفیا تے کنج پل پل ترسیا

تیری خاطر محل چھڈے جنگلیں رہندا رہیا
تیری خاطر نال طوفاناں دے میں کھیندا رہیا

تیری خاطر اگ دے دریا دے وچ تردا رہیا
تیری خاطر زندگی میں دار تے چڑھدا رہیا

تیری خاطر زہر پی بیٹھا واں کئی وار میں
تیری خاطر پتھراں دے نال کیتا پیار میں

تیری خاطر دل دے اکتارے تے میں گاؤندا رہیا
تیری خاطر میں تے تتی ریت تے سوندا رہیا

تیری خاطر ننگے پیریں طور تے جاندا رہیا
تیری خاطر جوگی بنیا مُندراں پاندا رہیا

تیری خاطر میں سمندر ویکھ لے نیں پھول کے
تیری خاطر دیکھ لے پہاڑاں دے سینے کھول کے

تیری خاطر فجر دے متھے نوں چمکاندا رہیا
تیری خاطر رات دی میں زلف سُلجھاندا رہیا

تیری خاطر امبراں نوں ہتھ پا بیٹھا واں میں
تیری خاطر تاریاں تے ڈیرے لا بیٹھا واں میں

تیرے لئی قربان اپنے تن تے من کیتے نیں میں
تیری خاطر پچھ نہ کیہ کیہ جتن کیتے نیں میں

آ ذرا اک وار میرے رو برو تے ویکھ لے
شوق میرا دیکھ میری جستجو تے دیکھ لے

مدتاں ہویاں نیں تینوں بھالدا پھرنا واں میں
ساڑ دا سینہ تے جثہ گالدا پھرنا واں میں

میرے خُدایا

زمین اُتے بنے خداواں دے
اے خدایا۔
شہنشاہواں تے بادشاہواں دے بادشاہا
تیرے باہجوں مرے خُدایا
کنہاں دے کولوں امن دی خاطر
میں بھیک منگاں
کہ : تیری دھرتی تے حاکماں نے
حیات تیرے ای بندیاں دی ہے تنگ کیتی
اَمن دے ناں تے ہے جنگ بازاں نے ہے جنگ کیتی

اے میرے مولا
میں کس دے کولوں زمین دے موسم اُدھار منگاں
کہ : سارے موسم زمین دے اُتوں
زمین دے واسی نیں آپ کھا گئے

ایہہ رنگ پھلاں تے پتراں دے بیاہ کر کے
زمیں دے سینے تے پھٹ لا گئے
ایہہ مہک ونڈ دی ہوا دے مالک
میں کس دے کولوں ہواواں نویاں اُدھار منگاں
کہ : ہُن ہواواں نیں زہر بھریاں
ایہناں ہواواں نے زہر سارا
ساری دُنیا تے ونڈ دِتا
اُڈّن والے پکھیرُواں نوں وی مار دِتّا
چرن والے ڈنگراں نوں وی ساڑ دِتّا

ایہہ ساہ حیاتی دے دین والے میرے داتا
اُدھار منگاں کس دے کولوں میں زندگی نوں
ضعیف بندے شفیق ماواں
جوان لاڑے تے لال ونگاں
اوہ بال سوہنے، جوان ناراں، جوان لاشے
معصُوم چہرے تے پاک ہاسے
مرن توں پہلاں نیں جیہڑے مر گئے
لہو دے دریا دیوچ تر گئے
ایہناں دے ساہواں نوں کس توں منگاں

کہ : سارے ساہواں نوں
آخری اِک ساہ بنا کے
ہے جنگ بازاں نے وِچ دُھوں دے کھلار دِتّا

مرے خُدایا
مَیں کِس توں ہاواں اُدھار منگاں
کہ : ہُن تے ہاواں نوں بھرن والے
فراخ سِینے ای پاٹ گیتے نیں
تے نیں ندیاں دا سارا پانی
ای سُک گیا اے تے مُک گیا اے
ہُن اکھاں نے دی ہے پتھراں دا لباس پایا

حُسن دھرتی نوں دین والے
اے چِتر کارا
میں کس دے کولوں سفید کپڑے دا کفن منگاں
کہ سارے لیڑے تے نال لہو دے نیں لال ہو گئے
تیری زمیں تے نیں جنگ بازاں نے
ٹوٹے کڈھے تے چھیک کیتے
شہر جنگل تے پنڈ سارے

پھوڑیاں دے نیں وانگ کیتے
سڑیاں ہویاں تے لہو چ ڈبیاں
بے اَنت لاشاں دے واسطے میں
لٹیاں کو تے کتھے کتھے
قبراں کڈھاں تے کتنے گڈاں
کون پاوے گا آکے ایہناں تے
وین سلمے تے جیک ہاڑے
تیری دَھرتی تے اَمن ہووے گا
کِس دہاڑے
مزیلاں توپاں تے راکٹاں دے
بمباں ٹینکاں تے لانچراں دے
کھڑاک اندر
آواز میری گواچ گئی اے
آواز میری گواچ گئی اے
میرے خدایا : میرے خدایا

تیرا خواب (قائدِ اعظمؒ)

تینوں لکھ سلاماں بابا
میں اک تیرا کاماں بابا

جد دی ہوش سنبھالی بابا
ویکھی نہیں ہریالی بابا

تیرے دیس دے واسی بابا
خاطر آزادی دی بابا

اَج تک ہوندے پئے قرباں
آزادی دی اُچّی شان

دیس ترے نوں چوراں کھادا
اَپنیاں کھادا ہوراں کھادا

اُچیاں کندھاں چار چوفیرے
پُتّر قیدی ہو گئے تیرے

دیس دی دھی دے کھُلّے وال
روندے ننگ مُپننگے بال

مر گئے نیں مزدُور نمانے
ہالی ہو گئے نمّو جھانے

حق لئی جیہڑا داج اُٹھاوے
سُولی اُتے کھچیا جاوے

دیس دے بندے نیں مجبُور
تیریاں سوچاں جیکنا چُور

دیس ترے وِچ گھُپ ہنیرا
کدہووے گا سوہجھ سویرا

حاکم بن گئے نیں حیوان
بے وس ہو گئے نیں انسان

غیراں کولوں منگ منگ کھائیے
آزادی دے نعرے لائیے

تیرا خواب ادھورا بابا
کون کرے گا پورا بابا

تھکیواں

ست سمندراں دے وِچ تر کے
ویکھ لیا اے
دَھرتی دی ٹیشی تے چڑھ کے
ویکھ لیا اے
چھانویں بہہ کے دُھپے سڑ کے
ویکھ لیا اے
جیون دے لئی پل پل مَر کے
ویکھ لیا اے

ہُن تے جی کردا اے میرا
موت دے متھے اُتّے لِکھ کے
جیون دا سرناواں
دُور
کِتے ٹُر جاواں
مُڑ کے پرت نہ آواں

پانڈی

پوہ پھٹدی اے
ٹُر پینا واں
موڈھے تے اِک رسّہ پا کے
جس دے وَٹ وی،
میرے ڈِھڈ دیاں وَٹاں ورگے نیں
لَم سلّمے رستے
کالیاں پکّیاں سَبڑکاں
سوہنیاں نویاں کاراں وِچوں
واج آوندی اے
بھار چُکیں گا
میرا ننگا پنڈا اینک کے
کوٹ پے ٹائی والا باؤ
بوجھے وِچوّں کڈھ کے مینوں
اِک روپیّا دیندا اے

میرے بھکھے ڈِھڈ دیاں وَٹاں دے وِچ
ہور وی وَٹ پے جاندے نیں
سُورج دے پرچھانویں وانگوں
میریاں آساں بُڈھیاں ہو ہو جاندیاں نیں
ٹُٹیاں تھکیاں بانہواں لے کے
رات دے گھپ ہنیرے دے وِچ
گھر جدوں میں مُڑنا واں
مینوں گھر وی نظر نہیں آوندا
بال وی میرے بُھکھے بھانے سَوں جاندے نیں
تے میں اگلی پوہ پُھٹن دی
تاہنگ لگا کے سینے دے وِچ
تارے گِن دا رہنا واں

بھلیا ہویا

اِک دِن سُنیا
بھابی داراں
اِک مٹیار نوُں کہندی سی
رہ رہ چیتے آؤندیاں نیں
گلاں اوس
طفیل دِیاں
چاچے دین دا پُتر سی جو
کنّاں چنگا ہوندا سی
جدا وہ نِکّا ہوندا سی
کِنّاں سوہنا ہوندا سی
گلّیں موہنا ہوندا سی
سَبھ نال ٹھٹھا کردا سی
ہس ہس گلاں کردا سی
خُشیاں وَنڈ دا پھردا سی
دِلاں نوُں گنڈھدا پھردا سی

پتہ نہیں کِس پاپی نے
اوہدے ہاسے کھوہ لئے نیں
چُپ چپیتا رہندا اے
کل مو کلا بہندا اے
سوچیں ڈُبیا رہندا اے
ویہنیں کھُبیا رہندا اے

نظراں کس دیاں لگیاں نیں
سدھراں کس نے ڈنگیاں نیں
اوہدے مُنہ تے رُوپ نہیں تکیا
کنی بہاراں لنگھیاں نیں

بے سمجھی وِچ بھابی داراں
کنیاں گلاں کر گئی سی
اکھیاں دے وچ ہنجو بھر کے
اوہ میٹیار
خورے کِسراں گھر گئی سی

سوال

اَج کوئی نہیں منصف لبھدا ئیں کِنہوں کراں سوال
کیوں بُھل گئے گاؤن جھَلار نُوں تے سُک گئے نہراں کھال

اَج مِلّاں شور مچاندیاں تے سُنی نہ جاوے گل
اَج ہاڑے پاؤن پنجالیاں تے روندے پھٹے نیں ہَل

اَج خورے کِنّھے کھوہ لئی پپلاں دی ٹھنڈی چھاں
نہیں بال ایانے کھیڈدے نہیں واجاں دیندی ماں

کیوں گبھرو پیلے زرد نیں تے بُھسّے بُھسّے بال
اَج خورے کِنّھے کھوہ لیا اوہ ساوُو دا رنگ لال

اَج تھاؤں تھائیں اُداس نیں کیہ بھیناں تے کیہ ویر
اَج بال پئے چیکاں مار دے ماواں دے مُسکّے شیر

کیوں اُدھل گئیاں رونقاں کیوں چُپاں چار چُفیر
کوئی کدھدی نہیں کروشیا کوئی اُن دی نہیں جنگیر

سبھ بُھلّیاں اَج دنداسڑے مہندی دی بھلّی ریت
اَج کوئی نہیں گاؤندی گھوڑیاں نہ گِدّا تے نہ گیت

نہیں کرڑیاں کردیاں میڈھیاں نہیں مل کے مہندیاں راہ
ٹُٹ گئے نیں چرخے رانگلے تے پھُٹ پھُٹ روتے کپاہ

اَج ہو کے بھر دیاں پونیاں اتے سہک رہی اے تند
اوہ کتھے ہیر سہیلیاں تے سہتی ورگی نند

اَج جُھنّے لیر و لیر نیں تے لُوں لُوں مارے ہاہ
اَج نیلے ہوئے اُداس کیوں ونجھلی دے کھُسّے ساہ

باغیں نہیں کوئل بولدی نہیں بیندڑا لاوندا راگ
اَج مرزا سُتّا سُول گیا نہیں صاحباں کہندی جاگ

کیوں ڈیرے سُنجے ہو گئے کھیڈاں دے مُکّے چا
اَج پتّے کرلاندے رُکھ نیں کیوں پینگھاں دتیاں لا

اَج لنگھیاں کتی وساکھیاں اَج کون وجاوے ڈھول
اَج کوئی نہیں جُگنی گاوندا ماہیے دے بھُل گئے بول

کدی اِک سی سوہنی رُڑھ گئی اَج رُڑھ گئے شہر گراں
اَج کوئی وِی عزّت بیگ نہیں جو پاوے پیر چھناں

اَج جوگی جوگ نوں بھُل گئے نہیں گرو دا اوہناں نوں یاد
اَج حُجرے شاہ مقیم دے جا کون کرے فریاد

اوہ کتھّے کھدو کھونڈیاں اوہ کتھّے تیر کمان
اَج سہمیاں سہمیاں سدھراں تے تھر تھر کنبے جان

اَج چوچک اَگے جا کے پیٔے قاضی چُغلی لان
اَج کیدو وِچ مسیت دے پیا دیندا پھرے اذان

اَج پنڈاں وِچ اداسیاں تے شہراں وِچ ہنیر
کِس کھوہیاں مہر محبّتاں نفرت دے لا تے ڈھیر

اسیں پُرزے بنے مشین دے ساڈی نچڑ گئی اے رَت
اسیں ڈُب گئے وِچ ہنیریاں اَج نہ دیوا نہ بَت

سانوں بُھکھ نے گھیرا پا لیا سانوں بانی دیوے کون
اَج چیکاں ساڈے بخت نیں اسیں نخسراں گئے گاون

اَدبی اجلاس

کٹھیاں بہہ کے
اِک دُوجے نوُں
اپنے دُکھ سُناییے
نویں نویں دُکھ لبھن دے لئی
مُڑ کے وِچھڑ جاییے

خوف

اَساں حیاتی دے مکھڑے تے
پتھّر مارے
تے لہو ڈُلھیا
ڈُلھن والے لہو دے وِچوں
نویں حیاتی جمّی
جمّن والی نویں حیاتی دے مُکھڑے تے
کیہڑا پتھّر مارے
اپنے لہو دے خوف دے پاروں
ڈر گئے سارے

ویلا

دِن چڑھیا جد لُک گئے تارے
ہِل دا گھگھُو واجاں مارے
لے کے ڈبہ ٹُکر والا
چھیتی چھیتی آ
ٹُنگ لے باہنواں
پہیہ دے پیتھر
حق حلال دی کھا۔

شام پئی دِن ڈھل گیا سارا
گھگھُو پیا کُرلاوے
لوتے توتے گھر نوں سجناں
ٹُردا ٹُردا جا
ترٹکے آ

وچھوڑا

جتھے وگدی اے راوی
جتھے چلدا جھناں
ہیٹھاں چرخے دی کوک
اُتے پپلاں دی چھاں

جتھے پایا اساں پیار
جتھے کیتے اقرار
کویں بھل گیا توں
مینوں بھل دی نہیں تھاں
جتھے وگدی اے راوی
جتھے چلدا جھناں

میتھوں رس گیا ہاسا
مینوں بھلیا دنداسا

نہ اوہ مہندی والے ہتھ
نہ اوہ چُوڑے والی بال
جتھے وگدی اے راوی
جتھے چلدا جھناں

توڑاں چُوڑی کڈھاں فال
کہنوں پُچھّاں تیرا حال
اج بیتے کِنّے سال
کدی بولیا نہیں کاں
جتھے وگدی اے راوی
جتھے چلدا جھناں

اُپھلّ

ایس رُت دے وِچ
اَیسے وی کئی پھُل کھِڑے نیں
جنہاں وِچوں
ہُن مینوں خشبو نہیں آوندی
جنہاں دے رنگاں تے
ہُن اعتبار نہیں آوندا
جنہاں دے حُسن تے
مینوں پیار نہیں آوندا
اَیسے وی کئی پھُل کھِڑے نیں

اِک احساس

اِک پاسے دے
کندھ نال ٹنگی
میرے باپ دی مُورت
دُوجے پاسے ویہڑے وِچ نیں کھیڈدے میرے بال
مَیں دریا دے پُل دے وانگوں
دونواں دے وچکار

وَرھیاں دے ایس پاڑ پئے نوں
سیُون دا چارہ
رنگاں بھریاں تصویراں وِچ کالی مُورت
(دِل دی اکھیوں وِسری صُورت)
مُورت میلی ہوندی جاتے
اپنے ہون دی اصلیت نوں
کھوندی جاوے
بھُلدی جاوے

بُلّھے شاہ دے حضور

بابا جی!
مَیں اوتھے وَسناں
جِتھے سارے اَنّھے
نہ کوئی میری ذات پچھانے
نہ کوئی مینوں مَنّے

بُزدِل

اوہدے تیکر جا نہ سکّاں
دِلدی گل سُنا نہ سکّاں
اندر جھاتی پا نہ سکّاں
مُکدی گل مُکا نہ سکّاں

طاعُون

گُونگے، بولے، کُوہلے، لنگڑے
کوہڑیو لوکو
ٹُٹے بھجے شہر دے اندر
کِنج وسدے او
جیہڑے شہر چ
بُھکھے کُتّے
دھوناں چک چک روندے نیں
جتّھے دِن نوں اُتّو بولن
راتیں ڈیناں وال کھلار کے چیکن
جتھے بھُوتاں ڈیرے لائے
جتھے اَسماناں توں ٹُٹ کے کوئی تارا نہیں آوندا
جتھے سِئویاں دے وِچ دیوے ٹُردے

جتھے جنگلی چوُہیاں رَل کے
طاعون دے زہر کھلارے
جتھے زندہ رہن دی خاطر
مَرگئے سارے
اوس پرانے شہر دے اندر
کنج وسدے او

پَندھ

سجنو!
ساڈیاں لمیاں عُمراں
لمّا جیون
وَرھیاں دا ایہہ جیون
اَساں پل پل کر کے کیٹا

ڈنگر کھادے
دَریا پیتے
اَنّ مُکایا
فِر وی بُھکھّے
کُجھ نہ پَلّے کجھ نہ کھٹیا

ٹُردیاں ٹُردیاں
ساری دَھرتی گاہی
پیر وی لمّے ہوئے

فِردی پندھ نہ مُکیا

اَساں ٹویاں دیوچ بہہ کے
اَسماناں وَل تکیا
ساڈیاں نظراں لمّے پینڈے کیتے
سُورج توں دی پَراں دیکھن دا
چارا کیتا
اکھیاں اَنھیاں ہوئیاں
کجھ نہ تکیا
مَرن دی خاطر
سوچ دی سُولی چڑھ گئے
فیر نہ موئے
ساڈے جُثّے پتّھر ہوئے
نہ ہَسّے نہ روئے

ابنِ مریم

صدیاں پچھوں ایس دھرتی تے
فیر اک عیسیٰ پیدا ہویا

کاسا لے کے در در پھریا
پورب پھریا پچھم پھریا
پیار محبّت وَنڈ دا پھریا
ٹُٹّے رِشتے گنڈھ دا پھریا

لوکاں اوہدا کاسا کھوہیا
عقلاں اُتّے عیسیٰ رویا

دھرتی کنبی انبر جھُریا
سارے جگ وِچ رَولا ای رَولا
کوئی آکھے ایہہ نھیری جھُلّی
کوئی آکھے ایہہ وا دَرولا

سبھ نے اپنا بوہا ڈھویا
آون والا بد دِل ہویا

خون دیاں برساتاں ہویاں
کالیاں سرکاں رتیاں ہویاں
کوٹھے، جھگے قوراں چوئیاں
بچے کُس گئے ماواں روئیاں

فیر وی ساتھوں کجھ نہ ہویا
سولی چڑھ کے عیسٰے مویا

ویلے نے آوازہ لایا
فِر کوئی آوے مریم جایا

بھٹ تے بھاہیا کون وَدھے گا
مرن توں پہلاں کون مرے گا

ایہہ سُن کے ہتھرا گئے لوکی
چُپ دا موہرا کھا گئے لوکی

سوالی

اے یورپ جان دا ایں توں
کدی توں وی سوالی سیں
توں ایہناں گوریاں ہتھاں دے وچ کشکول پھڑیا سی
توں چنا کالیاں دے کول جا کے بھیک منگدا سیں
پر اج میں وی سوالی آں

میں اوہناں کالیاں دے وچوں تینوں ملن آیا واں
جنہاں دے بخت وی کالے نیں
کالے رنگ دے وانگوں
جیہڑے اپنی ہوا وچ
اپنیاں روحاں دے مٹھے گیت نہیں سندے
تیرے دسنیکاں وانگوں
جیہڑے سوہنے خواب نہیں تکدے
جنہاں دے پانیاں نوں وی
توں ساںجھا رہن نہیں دتا

جنہاں نوں بھکھ دے بدلے توں اسلحہ دان کیتا اے
ہیں اوہناں بھکھیاں دے لئی
تیرے اگے سوالی آں
میں تیری نظر کرنا واں
جو میرے کول ہے بچیا
توں میرا ہنر، میرا فن، میرے شاہکار وی لے لے
توں میری سوچ، میری عقل میرا پیار وی لے لے
میری ہر چیز توں لے لے
جیہڑی تینوں پسند آوے

پر اے یورپ
توں میری شانتی دے دے
توں میری شانتی دے دے

مُجرم

(شیخ مظفر دے ناں)

لوکو!
اسیں ضمیر دے قیدی
ساڈیاں جیبھاں وَڈّو
سانوں سنگلاں دے نال بَنھّو
سانوں کوڑے مارو
سانوں وِچ کچہری سدّو
تاں جے
سانوں وی کوئی مُنصف لبھّے
جس دیاں اکھاں پتّھر ہودن

جس دا کوئی ضمیر نہ ہووے

نجومی

میرے دیس دیو وسنیکو
میری گل تے کن دھرو
میں تہاڈی جمن پتری ویکھ لئی اے
سُنو!
تہاڈیاں کھیتاں دے وِچ
بھکھ اُگے گی
مِلاں وِچ بندوقاں
تُہاڈیاں کوٹھیاں اُتے
ہُن تے کانواں آہلنے پا لئے نیں
دھوناں اُچیاں کرن دا وَل
ہُن نہ سِکھنا
دھوناں اُچیاں کرن والے سِر
لہہ جاندے نیں
منگن والے نوں خیر نہ پانا
منگ کے کھانا
تہاڈی قسمت دے وِچ ربّ نے ایہو لِکھیا اے

اُڈیک

ڈِھیاں دُور دیا ہیاں
وِیر نہیں لیندے سار
کدی کدائیں بابلا
توُں تے پھیرا مار

مِٹّی دی خُشبو

مِری دَھرتی مِری ماتے
تُوں مینوں جان دی ہو دیں گی صَدیاں توں
بڑی مُدّت دے پِچھوں میں
تِری مِٹّی تے آیا داں
ترا داسی ہاں صَدیاں توں
میں تیری کُکھ دا جایا
بھلا کِنج بھُل سکنی ایں
تُوں میرا نام نی ماتے
الف توں لے کے یے تیکر
ایہہ سارے حَرف میرے نیں
ایہناں حَرفاں توں میرے
وَن سوّنے نام بن دے نیں
میرے ہر نام توں واقف نیں
[illegible]یری [illegible]ھ دے جاتے
میں ایہنا[illegible] [illegible]اواں

میں ایہناں نال پلیا واں
میں ایہناں نال ہسیا واں
میں ایہناں نال رویا واں
تے ہر دُکھ سُکھ دے وِچ ماتے
میں ایہناں نال رُلیا واں
مرے سنگی مِرے بیلی مِرے چاچے مِرے ناتے
ایہہ سارے جان دے مینوں
توں وی پہچان لے مینوں
تِری مٹّی دی خُشبو
میرباں ساہواں چوں آؤندی اے
مِری رُگ رُگ دے وِچ چلدا اے
لہو بن کے۔ تِرا پانی
ایہہ ندیاں، کھیت نہراں
ایہہ جھلاراں کھیت تے بنّے
ایہہ کندھاں کچّیاں کوٹھے تے ڈھارے بُوہے تے چھنّے
ایہہ چھپّڑ دیہلیاں گلیاں تے نالے بوہڑ دے سائے

ایہہ بُوٹے دی دھریکاں دے
جیہڑے ہتھیں سی مَیں لائے
ایہہ سارے جان دے مینوں
تُوں دی پہچان لے مینوں
بڑی مُدت دے پچھوں میں تری مٹی تے آیا واں
میں دُنیا وِچ نی مائے
یتیماں وانگ پھریا واں
ترے دُکھاں جہی لوری
نہیں لبھی ساری دُنیا تے
نہ لبھے گیت مینوں تیریاں ٹھنڈیاں ہواواں دے
نہ لبھے آسرے مینوں کتوں بھیناں بھراواں دے
ترے توں دُکھ ہوکے کُجھ نہ کیہ حال سی مائے
بگانے دیس رُلدے نیں ترِے کئی بال نی مائے
ایہہ ککھوں سانویں تُلدے نیں ترِے پتے لال نی مائے
پرائی ماں پرایا بال سینے کِنج لاؤندی اے؟
بھلا سُولاں دے اُتے دی کِسے نوں نیند آؤندی اے؟
میں جیون جاگ کے کیٹا اے ایہناں نال نی مائے

کئی صدیاں دے جگراتے توں
اکھاں پاٹ گئیاں نیں
ایہہ جُثّہ تھک گیا میرا
میری سدّھراے ہُن مانے
ترے سینے تے سوں جاواں
میں تیری خاک توں جمیا
میں تیری خاک ہو جاواں

بے اَتبارا

جس شاعر نوُں اِنساناں نال پیار نہیں ہوندا
جیہڑا شعر اوہ کہندا اے شاہکار نہیں ہوندا
اپنی ذات دے خول چوں جیہڑا باہر نہیں آؤندا
خلش اوہدیاں تحریراں تے اتبار نہیں ہوندا

میں کیڈا چنگا ہویا

جے ڈنگر چار دا ہوندا
میں ڈھولے مار دا ہوندا
نہ ہوندی دِل دے وِچ نفرت
نہ جانوں پیار دا ہوندا

کونج

کئی لنگھیاں مست بہاراں وے
بچپن نوں دا جاں ماراں وے
رو رو کے رات گزاراں وے
ہُن کوئی نہیں لیندا ساراں وے
کلّم کلّی چھڈ یائی سیّاں نے
مرے جیڈیاں میرے جہیاں نے
دھو پیر پا زیناں پاواں وے
مینوں بھیڑیاں لگن راہواں وے
کندھاں نال کھہندی جاواں وے
نہ اُڈیاں بھوں تے لاواں وے
جدوں گِدا پایا سیّاں نے
مرے جِڈیاں میرے جہیاں نے

چک گوریاں گوریاں بانہواں وے
ہتھاں وِچ مُکھ لکاواں وے
میں ددھری ہوندی جاواں وے
کدی اپنا آپ چھپاواں وے
جد ناں لیا تیرا سیاں نے
مرے جڈیاں میرے جہیاں نے
وا کنگھیاں پھُل بنائے وے
اکھیاں وِچ کجلے پائے وے
مہندی نال ہتھ رنگائے وے
متھیاں تے ٹِکے لائے وے
لے سِراں تے سالو سیاں نے
مرے جڈیاں میرے جہیاں نے
پھُلاں دا سہرا لایا توں
چڑھ گھوڑے اُتے آیا توں
گل کیسری بھانا پایا توں
جد ویہڑے ساڈے آیا توں
ترا سہرا گایا سیاں نے
مرے جڈیاں میرے جہیاں نے

بیں پھڑ پھڑ رووّاں تھماں نوں
کدی بابل نوں کدی اماں نوں
کیویں بھُلاں بیتیاں گلاں نوں
ہیں ڈک نہ سکی چھلاں نوں
جد دل وددھیا کیتا سیاں نے
میرے جڈیاں میرے جھیاں نے

ہیں آ بیٹھی گھر تیرے وے
خوشیاں نے لائے ڈیرے وے
سدھراں نے رنگ کھلیرے وے
میرے کر کے شگن وددھیرے وے
رل بھنگڑے پائے سیاں نے
مرے جڈیاں میرے جھیاں نے

تو نہہ جد دا ہویا اوہلے وے
دل رہا ہواں تیریاں ٹولے وے
دل سڑ سڑ ہویا کولے وے
کیوں اکھ پئی ہنجو ڈوہلے وے
نہ پچھیا آکے سیاں نے
مرے جڈیاں میرے جھیاں نے

میں رو واں اَج تقدیراں نوں
کوئی ڈکے وَگدیاں نیراں نوں
کوئی جوڑے پاٹیاں لیراں نوں
کوئی پاوے خبر فقیراں نوں
کیوں مُکھڑے موڑے سیاّں نے
مرے جڈیاں میرے جھیاں نے
اَج کوئی نہ پاندی پھیرے وے
اَج کندھاں چار چفیرے وے
مینوں وَڈ وڈ کھان ہنیرے وے
پئی جاپے موت بنیرے وے
ہُن چھڈیا مینوں سیاں نے
میرے جڈیاں میرے جھیاں نے

وائٹ ہاؤس

جی کردا اے
تلی تے رکھاں
تپدا ہویا سورج
تے میں پچھاں
کیہ تقدیراں نیں ہن سجناں!
ساڈے نوین جہان دیاں
دھرتی تے اسمان دیاں

وَنڈ

اِک کُڑی سی پَیسے مَنگدی
جِدے کپڑے تار و تار
اِک کُڑی پر
کار چ بہہ کے، مال روڈ دے اُتّے
تھکاں گئی کھلار
تے ٹُر گئی کار

ڈر

حق دی گل
بازاراں وِچ
حق دی گل
اخباراں وِچ
سارے سُن دے
سارے پڑھدے
عمل کدی نہیں کردے
میرے شہر دے سارے بندے
حق منگن توں
ڈر دے

کشمیر

وَرھیاں توں ایس دَھرتی اُتّے
بھَٹّی تپدی پئی اے
اُتّے بیٹھی کالی ماتا
مانجا پئی ہلاوے
دانیاں دی تھاں
بھٹّی دے وِچ بندے بُھندی جاوے!
کیہڑا اگ بجھاوے؟

اسیں وارث پنجاب دے

میرے سوہنیو! شاعرو! قلمکارو!
اپنے قلم نوں چھوّی بنا دیئے

حق کھوہ لیئے فیر ظالماں توں
سُتّا ہویا پنجاب جگا دیئے

پیلے ہتھاں تے لا دیئے چا فیر مہندی
ونگاں سُکیاں باہواں چ پا دیئے

کڑیاں رل کے رات نوں پاون گِدّا
گھڑے سِراں تے فیر چکا دیئے

فیر گوریاں چاواں دے دُدھ رِڑکن
ٹُٹیاں چرخیاں نوں ماہلاں پا دیئے

بھیناں چُوریاں دے لے کے جان چھنّے
بُھکھیاں وِیراں نوں بھتّا کھوا دیّے

ہل روک دیّے اَج ہالیاں دے
لونگ نک دے فیر لشکا دیّے

چھیڑو مجھیاں دے گاؤندے پھرن ڈھولے
رکتے کوڈی دا ڈھول وَجا دیّے

گھبرو رَل کے جان فیر میلیاں نوں
رکتے جُگنی دی ہیک لوا دیّے

کُوکُو دی واج فیر پوے کنّیں
پینگھاں باغاں دے وِچ لمکا دیّے

چُوں چُوں تے ٹک ٹک فیر سُنیے
اُجڑے کھوہواں نوں پار چھیے پا دیّے

میرے سوہنیو! شاعرو! قلمکارو
آؤ سُتّا پنجاب جگا دیئے

چھڈو ہوٹلاں نوں چلو ڈیریاں تے
کوئی پیار دی گل سُنا دیئے

راوی، اٹک، جھناں تے بیاس، جہلم
پنجاں ویراں دی شان ودھا دیئے

چھلاں تیز جھناں دیاں ٹھل کے تے
چل کے سوہنی نوں پار لنگھا دیئے

آؤ پُنوں نوں بھال کے تھلاں وچوں
فیر سسّی دا شہر وسا دیئے

جھنج موڑ دیئے جا کے کھیڑیاں دی
رل کے رانجھے نوں ہیر ملا دیئے

کٹک روکیے خان شمیر دالے
سُتّے مرزے نوں فیر جگا دیئیے

میرے سوہنیو! شاعرو! قلمکارو!
آؤ سُتّا پنجاب جگا دیئیے

ایس دیلے دے چُوچکاں کیڈواں دے
شملے مٹی دے وِچ رلا دیئیے

دُلّے بھٹی جیے شیر دا ذکر کرکے
اکبر شاہ دا تخت ہلا دیئیے

دیس کرئیے جا پاک فرنگیاں توں
احمد کھرل نوں رُفل پھڑا دیئیے

توڑ سُٹیے ویلے دے جیل خانے
بھگت سنگھ دیاں بیڑیاں لاہ دئیے

ایس دھرتی دی آبرو رکھ لیئے
ماں بولی دے مان ودھا دیئے

اسیں وارث پنجاب دے پانیاں دے
وارث شاہ دا خواب سجا دئیے

بے حسی

کِس دی خُوشی مناواں ایتھے
کِس دا سوگ مناواں

جمن والیاں لئی ودھائیاں
مویاں دے لئی ہاواں

کیہڑے دَر تے مَتھا ٹیکاں
کِس توں منگن جاواں

سوچاں

سوچاں
دُکھ دی لمی رات دے وانگوں
مُکدیاں نہیں
سُدھراں
کومل کُولی شاخ دے وانگوں
سُکدیاں نہیں
اِک سُدھر لئی
لکھاں ترلے
لکھ کروڑ دُعاواں
سُورج چن ستاریاں وانگوں
رَبّ دی چُپ
گُذرے ہوتے ویلے وانگوں
ایہدے کولوں کدی جواب نہیں آیا
کتّی واری آزمایا

اِنج اے حیراں
جُگنو دے نال سیک نہیں ہوندا
تریل نہیں پیاس بجھاندی
سوچاں دا پَندھ مُکدا ناہیں
سَدھر نہیں مَر جاندی

کل تے اَج

توں وی بابا بُڈھے وارے یورپ ویکھن آیا ایں
میرے پنڈ دیاں پیار سوغاتاں اپنے نال لیایا ایں

میرا وی ہُن دل کردا اے دیس دا پھیرا لاؤن نوں
اپنے گھر نوں ویکھن دے لئی اپنے پنڈ وَل جاون نوں

مُدتاں بیت گیّاں نیں مینوں یورپ دیوچ آئی نوں
دیس کدی نہیں بھُلیا مینوں پنج ندیاں دی جائی نوں

میرے آون دے مگروں بابا کنج گزرے نیں سال سُنا
پُچھ نہ یورپ والیاں گلاں دیس دا مینوں حال سُنا

دس خاں ہُن وِی کُڑیاں رَل کے رات نُوں گِدّا پاندیاں نیں
پانی دے نال بھر بھر بھانڈے ضد بضدّی چاندیاں نیں

ہاڑ مہینے ہُن وی بُڈھیاں گھراں نُوں مِٹّی لاندیاں نیں
ساوَن مہینے وِچ مٹیاراں ہُن وی پینگاں پاندیاں نیں

ہُن وِی لوری دے کے ماواں بالاں نُوں پرچاندیاں نیں
ہُن وی بھیناں چاواں دے نال اپنے وِیر کھڈاندیاں نیں

دِن دِہاراں اُتّے کُڑیاں مہندیاں اَجے وی لاندیاں نیں
ہُن وِی جٹیاں سرگی ویلے دُدھ مدھانی پاندیاں نیں

کنکاں دی واڈھی دے ویلے ڈھول اجے وی وجدا اے
ساڈے پنڈ دے لہندے پاسے میلہ اجے وی لگدا اے

چاچا گُنیا بوہڑ دے تھلے سُر مرزے دے لاندا اے
نہر دے کنڈھے بہہ کے رکو جوڑی اَجے وجاندا اے

ہُن وی گبھرو ڈانگاں کھونڈے تیلاں نال چمکاندے نیں
ہُن وی مُنڈے نیلے دیو چ ڈنگر چارن جاندے نیں

اَجے وی اُٹھ کے اَدھی راتیں وِیر جھلاراں جوندے نیں
کھوہ دی گادھی اُتّے بہہ کے اَج وی ڈھولے گاندے نیں

اَجے وی شام دے ویلے پنڈ توں ڈار کانواں دی لنگدی اے
چھت تے بہہ کے مائی عمراں خیراں سبھ دِیاں منگدی اے

ہُن وی بابے بوہلے کولوں کُڑیاں مُنڈے ڈر دے نیں
کچّا چھولیا توڑ کے اودھا اجے وی ہولاں کردے نیں

ہُن وی سارے بُڈھے رَل کے بوہڑ دی چھانویں بہندے نیں
رَل کے سارے حُقّہ پیندے رَل کے دُکھڑے سہندے نیں

دَس خاں وکھنے ہُن وی لوکی پیار محبّت کر دے نیں
رَل کے دُھپّاں دِیو چ سڑدے رَل کے پالے ٹھردے نیں

نہیں کُڑتیے ہُن کجھ نہیں، دِسدا آپو دھاپی پے گئی اے
مہر محبّت، پیار حیائی قصّہ بن کے رہ گئی اے

ہُن تے سنگت یاراں والی سُفنا بن کے رہ گئی اے
وَڈھ وَڈھ کھانا اِک دُوجے نُوں رِیت اولّی پے گئی اے

ہونیاں خواب خیال جھلاراں ٹیوب دے بلداں راہ ملّے نیں
بلداں دی جوڑی دی تھاں ہُن نویں ٹریکٹر آ گئے نیں

گھڑے مٹّی دے ٹُٹ گئے کُڑیے گھر گھر نلکے لگّے نیں
گھر گھر دیوے تیلی دی تھاں گھر گھر منڈوے لگّے نیں

پیگاں دی گل کتھے رہ گئی مُنڈے وال وَدھاندے نیں
ہیر تے مرزا بھُل گئے سارے ہُن تے ڈِسکو گاندے نیں

کُڑیاں نے ہُن وال کٹا لئے گُت پراندے بھُلیاں نیں
ہُن تے وانگ شدائیاں اوتھے سبھ دیاں زُلفاں کھُلیاں نیں

گھر گھر دیو چ پکھے چلدے کیہڑا چھانویں بہندا اے
گھر دیاں جِتیاں وِچ دی بندہ کَل مو کلّا رہندا اے

نہ ہُن ویلن گُڑ تے شکر نہ ھُن جُمبے بلدے نیں
گنّے وَڈھ کے ہُن تے سارے ملّاں دے رقل گھلدے نیں

ٹُٹ گئے ہَل پنجالیاں ہولے ٹُٹ گئی ہتھ دی چکّی وی
مائی عُمراں دُودر دی گل اے خیر نہیں منگدی سکّی وی

ٹُٹ بھج دے نال لگن والی اگ سنبھالی پھر دے نیں
ہُن تے کُڑیے میرے ورگے پگ سنبھالی پھر دے نیں

ساڈیاں قدراں دے نال بجلی کیہ کیہ کارے کر گئی اے
لَپ کُو چانن دے کے ساڈے گھر بھیر سنے نال بھر گئی اے

وَڈیاں وَڈیاں بلباں کولوں لو دیوے دی چنگی سی
بھُل جا ہُن اوہ سوہل جیا نی جیہڑی اوتھے لنگھی سی

ساڈے کول پرانیاں گلاں رُت نویاں دی آئی اے
ساڈے کول ہُن کجھ نہیں کرُ نیے جد دی بجلی آئی اے

ویکھ لویں گی توں وی سبھ کجھ جد توں اُدھے جاویں گی
سارے پنڈ وِچ اپنے آپ نوں کلّ مکلّی پاویں گی

بھیڑیاں نظراں دے نال لوکی تینوں ویکھن جاکھن گے
پُٹھیاں گلاں جے توں پُچھیاں تینوں پاگل آکھن گے

جے ہُن اوتھے کجھ نہیں بابا فیر میں اوتھے جانا کیہ؟
دل ٹُٹ جاوے تے فِر جھوٹھیاں آساں نال پرچانا کیہ؟

وِنیس

اے وِنیس
توں کسے شاعر دے سوہنے خواب ورگا ایں
جیہڑا اوہ جاگدیاں
اکھیاں دے نال تکدا اے
تیرے چہرے تے بھولاپن ایں
نِکّے بال دے وانگوں
جیہڑا اُستّا وی ہسدا اے

ترے محلاں دا چانن نچدا اے وِچ پانی دے
ترے پانی دِیاں چھلاں نیں جھراں لے پیانو دی
ترے پانی دے وِچوں تارے اپنا حسن تکدے نیں
ایہہ گلیاں، محل، چوبارے تے نالے سانجھ نہراں دی
بڑی خوش رنگ لگدی اے۔

تیرے باغاں دی خشبو مہک تے مستی ہواواں دی
مینوں ملہار لگدے نیں سُہانے سُر ملاحواں دے
تے تیرے گرجیاں اندر مجسّمے ابنِ مریم دے
زمیں تے اَنبراں دی
اِک عجب تجریر لگدے نیں

بڑی کاری گری دے نال مڈھے تیرے میحلاں دے
تراشے نیں ہُنر دے بادشاہواں نے
تِرے میں حسن دے چرچے سُنے سارے زمانے توں

اے وینس
توُں تے سوہنا ایں زمانے توں
بڑے دیساں بڑے شہراں بڑے پنڈاں توں سوہنا ایں
میں ٹُردا ہنس نوں وی ویکھیا اے باغ دے اَندر
پراوہ وی
تیرے وَگدے پانیاں دی ٹور وَرگا نہیں
بڑا سوہنا ایں وینس پر
توں میرے لہور وَرگا نہیں

سنسار اندر

ہاواں بھر دیاں اکھاں چ رات لنگھے
دِل بیت داتے وِچ سیاپیاں دے

جُثہ سدھراں دا لیِرو لیر ہویا
جان پھس گئی اے وِچ چھاپیاں دے

ایس نفرتاں بھرے سنسار اندر
مان کرئیے کیویں یارانیاں تے

سکے وِیر دی وَیر کمان ایتھے
سنگ ٹُٹ جان بھیڑ وِچ ماپیاں دے

ایوارڈ

اسیں بہادر
اسیں جوان
اساں ہوا وِچ
تیر چلائے
نویں اُڈاری اُڈن والے
سارے پنچھی
مار مُکائے
سانوں فیر ایوارڈ ایہہ مِلیا
اسیں بہادر
اسیں دلیر

پُورب پچھم

ایہہ دُنیا ایں ڈاہڈی چنگی
اپنے رنگاں دے وِچ رنگی
نمیاں نمیاں پین پھوہاراں
ہردم ایتھے رہن بہاراں

پُھلاں دے نیں رنگ نرالے
رب نے اپنے رُوپ چ ڈھالے
جنت ورگیاں ساریاں تھانواں
ایتھے جُھمبر پان ہواواں

معصُومی دا سچّا ناواں
بال فرشتے مریم ماواں
ہس ہس کردیاں نیں مٹیاراں
پریاں وانگوں پھر دیاں ڈاراں

سونے وانگ سُنہری زُلفاں
جھیلاں نیلیاں نیلیاں اکھاں
چاہئیں چاہئیں پیار نیں کردے
کیدو کولوں ایہہ نہیں ڈردے

نہ کوئی مرزا تیر چلاوے
نہ کوئی رانجھا مُندراں پاوے
نہ کوئی ونجھلی بھرے وجاندا
نہ کوئی گاون ہجر دے گاندا

ایہہ مُنڈے نہیں کھارے چڑھدے
نہ گھوڑی دیاں واگاں پھڑدے
نہ کوئی چاچی گھوڑیاں گاوے
نہ کوئی بھابی سُرمہ پاوے

بھین نہیں واگ پھڑائی منگدی
نہ کوئی نار دیاہوں سنگدی
نہ کوئی ایتھے مہندی لاندی
نہ وو ہٹی مکلاوے جاندی

ایتھے ماں نہیں چرخے ڈاہندی
دھی دے لئی نہیں داج بناندی
نہ ماں صدقے واری جاندی
نہ ایتھے سس شگن مناندی

کوئی مر جاوے تے نہ رووَن
اپنے سر دے وال نہ کھووَن
نہ ایہہ وین سیاپے کردے
نہ ایہہ مویاں دے نال مردے

کل مُکلّے عُمراں رہندے
دُکھ کسے دا کدی نئیں سہندے
بے حسّی دا موہرا کھاندے
اپنی ذات دا کرب لکاندے

چہرے تے اخلاق دی لالی
پر دِل نیں احساس توں خالی
ایتھے خُشیاں چارے پاسے
ایتھے ڈُلھ ڈُلھ پیندے ہاسے

ایتھے زر دا دریا وگّے
مینوں کجھ نہ چنگا لگّے
دیس ایہہ مینوں مُول نہ بھاوے
مینوں میرا دیس بُلاوے

جتھّے دن دی رات جھیا اے
جتھّے جیون اک سزا اے
جتھّے سکّاں ہوکے ہاواں
جتھّے پَیندیاں نت بلاواں

جتھّے ہیراں موہرے کھاون
جتھّے سوہنیاں ڈُبّ ڈُبّ جاون
جتھّے دُلّے پھانسی چڑھدے
جنڈاں تھلّے مرزے مردے

جتھّے دُکھ ای دُکھ اے فردی
جتھّے بُھکھ ای بُھکھ اے فردی
جی کردا اے اوتھے جاواں
اوہدی دُھوڑ دا سُرمہ پاواں

تاہنگ

مِرے راوی، مِرے راوی
تیرا پانی تے میرا لہُو
کِسے نے وِیچ دِتّا اے
تیرے پانی دے نال ہُن تے
چِڑی دی چُنج نہیں بھردی؟
میری دَھرتی وی میرا بھار ہُن برداشت نہیں کردی۔

میرے راوی میرے راوی
اسیں مجبُور ہاں دونویں
توں سُکّا ایں
مَیں بُھکھّا واں
کدی تے آن پُجاں گا
تیرے سُکّے کنارے تے
فیر اوہ بُھلیاں ہوئیاں گلّاں
فیر اوہ وِسرے ہوئے ماہیئے

فیر اوہ ٹُٹیاں ہوئیاں تاناں
ایسے پرانے گاؤن اوہ جھیڑے
کدی تیرے کنارے تے
تیرے ای چھیڑوواں دے سنگھ دے وچکار جوٹُٹے
خُوشی والی اوہ شہنائی
جو بن گئی راگ دُکھاں دا
اوہ وِنجھلی پیار دی جھیڑی
الارم بن گئی بُھکھ دا
بس۔ اوہو ڈھول جو اعلان کر داسی
تیرے سُکھ دا
وجا واں گا
میں آواں گا

میرے راوی میرے راوی
ذرا آواز دے مینوں
کدوں دا میں ترسنا واں
تری اِک شام ویکھن لوں
ایہہ اکھاں ترس گئیاں نیں
مرے جُثّے دی مٹّی وی ترسدی اے

تِرے پانی دی ٹھنڈک نُوں
تِرے گارے نُوں جی کردا ے
میں اپنے جسم تے لاواں
تیری تپدی ہُوئی دُھدل دے اُتّے
دوڑ دا جاواں
فجر ہووے
تیرے سینے دی ٹھنڈی وانُوں میں چُمّاں
میرے تے قرض ہے،
لکھاں نمازاں دا
کراں سجدے میں تیرے پانیاں دے نال
وضُو کر کے

مِرے راوی، مِرے راوی
میں آواں گا میں آواں گا
تیرے دَر تے

ساڈی رہتل دا وڈا حصہ کھیتاں دے منظراں وِچ حیاتی گزاردا اے۔ طفیل خلش دے
دِل تے دماغ تے ایہہ منظر ہر ویلے ترتھلی پائی رکھدے نیں، اوہنوں ہل پنجالی، جوگاں، ہالی تے بیٹاراں ہر ویلے
شاعری تے اُکساندے رہندے نیں۔ اوہدے شعراں وِچ پُورا پنجاب کدے ہسدا وسدا تے کدے ہونیاں
تے اَن ہونیاں دے دُکھ جَردا محسوس ہُندا اے۔ اوہدے شعراں چوں سسّی تے سرہیوں دے ساگ دی رلی
مِلی خشبو اوندی رہندی اے۔ اوہدی شاعری دا ایہو وصف اوہدے دھرتی نال جُڑے ہون دا یقین دوان لئی کافی
اے۔

حسین شاد
۱-۳-۱۹۹۲

''مٹی دی خوشبو'' طفیل خلش دیاں اوہناں معصوم تے تریل دھوتیاں سدھراں دی شاعری دا مجموعہ اے، جیہڑیاں اپنی رہتل توں اڈ ہو کے اوہدے ہردے وِچ آپ مُہارے پنگریاں نیں۔ اوہ یورپ دی لشک پُشک حیاتی وِچ رہ کے سائنسی ترقی دے اوس ماحول نوں ویکھدا ای نہیں سگوں مان داوی اے کہ جس نے انسانی حیاتی وِچ اَنتاں دیاں سہولتاں پیدا کر کے اوہنوں اُکی سوکھی تے سوکھالی بنا دِتا اے، اجنبی ماحول وِچ اوہ محسوس کردا اے کہ اوہدی اپنی پچھان کِیہ اے؟ تے اوہ اپنے اندروں جیہڑی خُشبو محسوس کردا اے اوہ اوس مٹی دی خشبو اے، جیہدے وِچ سوہنیاں صحت وَند قدراں نیں۔
اوس مٹی وِچوں اُگے پپل تے بوڑھ دے رُکھ جیہڑے گوڑھیاں چھانواں دیندے نیں تے جنہاں دے تھلے بہہ کے لوک رَل کے حقہ پیندے نیں، رنگلے گیت، ڈھولیاں تے پالے رَل کے جَردے اوہدے سنگھی ساتھی، چانݨی رات وِچ گِدا پاندیاں مٹیاراں تے اوہناں دے مہندی رنگے ہتھ، گھراں وِچوں اُٹھدا گوہیاں دا دھوواں، بالاں تے گبھرواں دیاں معصوم کھیڈاں، واڈھیاں اُتے وَجدے ڈھول، مرزے دیاں سُراں، جوڑی دی تان، گبھرواں دے للکرے، کُڑیاں تے مُنڈیاں دا بالے بولے کولوں ڈرنا تے گھراں دیاں کندھاں اُتے لِپی سِلھی سِلھی مٹی، ایہناں ساریاں وِچوں اوسے مٹی دی مٹھی مٹھی خشبو آوندی اے، جیہڑی اوس دے پِنڈے وِچوں آوندی اے۔ اوہدی جاپے ترقی دِگّے ایس ماحول وِچ بندہ بھرپور حیاتی گزاردیاں وی کلا رہ گیا اے، اوس نوں دسیا جاندا اے کہ تیرے اپنے دیس دا ہن ایہہ حال ہو گیا اے کہ:

گھر دے جیاں وِچ وی بندہ کلّ مُکلّا رہندا اے

تے اوہ سوچدا اے، دیکھو

ساڈیاں قدراں دے نال بجلی کیہ کیہ کارے کر گئی اے
لپ کو چانن دے کے نال ہنیرے دے گھر بھر گئی اے
(کل تے اَج)

اوہدا ایہہ احساس، اَج دے عالمی ماحول وِچ اِک ساؤ انسان دا احساس اے اوہدے سامنے اَج دی ترقی دی اے تے ایس پاروں تنزل دی ایہہ تنزل انسان دے مادّی ہو جان تے اوہدے وِچوں دوجے انسان واسطے پیدا ہون والی مہر، محبت، خلوص، ایثار تے بھرپن دے مُک جان پاروں آیا اے، اوہ سمجھدا اے نویں تہذیب نے لوکاں نوں بدتہذیب بنا دِتا اے، ملاں دے رولے نے اِنسان نوں اِک دوجے دی آواز سنݨوں وی آتر کر دِتا اے اوہ اللہ تعالیٰ نوں فریاد کردا اے کہ دنیا اُتے امَن وَرتا دیوے تاں جے جنگاں دے رولے وِچ اِنسان جیہڑی آواز دُوجے انسان نوں نہیں اپڑا سکدا، ایہہ آواز اپڑا سکے، بندہ بندے دے کول آوے، بندہ بندے دا دارُو بنے، ایتھے مہر، محبت، خلوص، ایثار تے بھرپن کھنڈ جاوے۔
مکدی گل ایہہ اے کہ مٹی دی خوشبو، اِک پاسے طفیل خلش دے اپنی سوہنی دھرتی تے رہتل نال جڑے رہن دی تاہنگھ دا اظہار اے، دُوجے پاسے اَج دے اِنسان نُوں اوہناں قدراں نوں اپنان دی پریرنا وی اے، جیہڑیاں اِنسان نوں حیوان بنانوں ڈکدیاں رہندیاں نیں۔

ڈاکٹر شہباز ملک
چیئرمین شعبہ پنجابی، پنجاب
مورخہ ۲۱ فروری ۱۹۹۲ء۔